

СТЕФАН ГЕЧЕВ – ГОЛЯМ ПРЕВОДАЧ ИЛИ ГОЛЯМ ПОПУЛЯРИЗАТОР НА ГРЪЦКАТА ПОЕЗИЯ?

Драгомира Вълчева

В средите на академично ангажираните с преподаване на новогръцки език и литература неведнъж е било обръщано внимание на неточностите в преводите, дело на поета Стефан Гечев. Донякъде парадоксално и по силата на някаква инерция с трудно проследима обособка, в публичното пространство Ст. Гечев се е утвърдил не на последно място с хипостаса си на “голям преводач на гръцка поезия”. В настоящото изложение ще бъде поставен следният въпрос: наистина ли Ст. Гечев е “голям преводач” и не би ли било уместно оценъчният атрибут “голям” да се припише по-скоро на друга негова роля – тази на популяризатор на гръцката поезия в България.

Бързам да направя уговорката, че поставяйки този въпрос, по никакъв начин не желая да омаловажавам достойнствата на Ст. Гечев в битността му на поет, нито да наскърбявам чувствата на хората, за които неговото присъствие в културния пейзаж на миналия век представлява неоспорима ценност. Затова в разсъжденията си за превода отгук насетне избирам да си служа със сравнително неутралната опозитивна двойка „точен / неточен” и, доколкото е възможно, да избягвам термини като „верен / неверен”, „правилен / грешен” или „лош / добър”. По този начин, смея да се надявам, ще бъде отстранена субективността на оценъчния жест, работещ с категориите “добро” и “лошо”, ще бъде спестена асоциацията с “грях”, присъстваща в семантичното поле на “грешен”, и ще бъдат осуетени евентуалните феминистични тълкувания, произтичащи от употребата на термина “верен”. (С последното имам предвид натоварването на преводната дейност с полова метафорика, което според Лори Чембърлейн (Chamberlain 2000) се долавя отчетливо още в добре известната формула от XVII век за “красивите неверници” (les belles infidèles): подобно на жените, преводите биват или само красиви, или само верни. В случая, твърди Л. Чембърлейн, верността е дефинирана като имплицитен договор между превода, припознат като жена (бидейки резултат от вторична, репродуктивна, чисто “женска” дейност) и оригинала-като-автор, съпруг или баща.)

Необходимо е да се направи още едно уточнение. Доколкото всеки превод се намира в отношение, от една страна, с оригинала, а от друга, с повече или по-малко идеалния читател и доколкото оценката на първото от двете отношения спада към правомощията на експерта-познавач на изходния език, тук ще се занимавам тъкмо с него. Преводческите решения на Ст. Гечев ще бъдат анализирани, както вече беше заявено, с оглед на тяхната точност при декодирането на езика-източник, тоест на акрибията като традиционна филологическа ценност. Тук изниква въпросът доколко при оценката на субективна дейност, каквато е преводческата, е допустимо да се прилагат критерии, подменящи личния възглед на самия преводач, особено в случаите, когато преводачът е също и поет или писател. Хладната преценка на обективния експерт лесно може да бъде разколебана от многообразните и взаимноизключващи се преводни концепции, изразени не само от теоретици-специалисти, но и от някои влиятелни творчески фигури. Нека припомним само две от тях.

По собствените му признания Владимир Набоков (Nabokov 2000) получавал пристъпи на “безнадеждна ярост” всеки път, когато попадал на рецензия, в която нечий стихотворен превод бил обявяван за “четивен”, без рецензентът да има и най-малка представа от оригинала. “Терминът “свободен превод” – твърди Набоков с нарастващо негодувание – намирисва на шмекеруване и тирания.” И още: “Най-тромавият буквален превод е хиляди пъти по-полезен от най-хубавата парафраза.” А ето как си представя писателят задачата на преводача: “Ако някой желае да пренесе даден литературен шедьовър на друг език, той има едно-единствено задължение, а именно: да възпроизведе с абсолютна точност целия текст и нищо друго освен текста. Терминът “буквален превод” е тавтологичен, тъй като всяко друго нещо всъщност не е превод, а имитация, адаптация или пародия.” Набоков желае да види превод с обилни бележки под линия, “бележки под линия, които се извисяват подобно на небостъргачи до горния край на страниците, така че между коментара и вечността да проблясва само един интервал”. Затова и при работата си над английския превод на “Евгени Онегин” той се стреми да постигне “напълно буквален смисъл, без никакво кастриране и никакви подпльнки.”

Доста различна е визията на Борхес (Borges 2000), който съпоставя преводите на “Хиляда и една нощ”, правени на различни езици до негово време. Изглежда, че Борхес харесва най-малко немския превод на Ено

Литман – непропуснал нито дума от оригинала, “винаги ясен, четивен и посредствен”, – при все че той е фаворит дори на специалистите по арабистика. Борхес би искал да види възплътена в преводния текст цялата вековна литературна традиция на приемната култура, само че “у Литман, който подобно на Вашингтон е неспособен да изрече лъжа, няма нищо друго освен германската почтеност”, а това е толкова нищожно малко, защото “сделката между Германия и “Нощите” би могла да произведе нещо много по-голямо”.

И тъй като Ст. Гечев също попада в групата на поетите-преводачи, не би било излишно да цитираме и неговия възглед. Откриваме го в разговор-интервю с Емил Басат (Басат 2003, 159): “Бих искал да добавя нещо и за принципите си на преводач на поезия. Когато човек трябва да избира между поетиката (съдържанието) на едно стихотворение и външния му вид, той трябва да предпочете първото, ако не може да направи и двете, разбира се.” Кратко и ясно: съдържанието е на първо място, формата – на второ. Предлагам да проверим как цитираният принцип е приложен в превода на две стихотворения от цикъла “Слънцето Първо” на поета-нобелист Одисеас Елитис. За по-голяма достъпност на съпоставката прилагам буквален превод, следващ – в границите на възможното – словореда, синтактичната и семантичната структура на текста-източник.

Таблица 1

	Οδυσσεύας Ελύτης, <i>Ήλιος ο Πρώτος: IV</i> (Ελύτης 2002, 15)	Буквален превод
1	Πίνοντας ήλιο κορινθιακό	Пиййки слънце коринтско
2	Διαβάζοντας τα μάρμαρα	Четейки мраморите
3	Δρασκελίζοντας αμπέλια θάλασσες	Прескачайки лозя морета
4	Σημαδεύοντας με το καμάκι	Прицелвайки се с харпуна
5	Ένα τάμα ψάρι που γλιστρά	В една риба оброчен дар която се плъзга
6	Βρήκα τα φύλλα που ο ψαλμός του ήλιου αποστηθίζει	Намерих листата които псалъмът на слънцето наизустява
7	Τη ζωντανή στεριά που ο πόθος χαίρεται	Живата твърд която копнежът се радва
8	Ν' ανοίγει.	Да отваря.
9	Πίνω νερό κόβω καρπό	Пия вода късам плод
10	Χώνω το χέρι μου στις φυλλωσιές του ανέμου	Промушвам ръката си в листака на вятъра
11	Οι λεμονιές αρδεύουνε τη γύρη της καλοκαιριάς	Лимоновите дървета напояват прашеца на лятото
12	Τα πράσινα πουλιά σκίζουν τα όνειρά μου	Зелените птици раздират сънищата ми
13	Φεύγω με μια ματιά	Тръгвам си с един поглед
14	Ματιά πλατιά όπου ο κόσμος ξαναγίνεται	Поглед широк в който светът се възсъздава
15	Όμορφος από την αρχή στα μέτρα της καρδιάς.	Красив от [самото] начало по мерките на сърцето.

Стихотворение IV от стихосбирката “Слънцето Първо” се състои от две строфи, ясно разграничени в графично и семантично отношение (вж. табл. 1). За интерпретацията ще си помогна с коментара на Христос Салтапидас, познавач на поезията на Елитис, към френския превод на творбата (Σαλταπιδας 1994). Първата строфа (ст. 1–8) съдържа четири деепричастия за начин – “пиейки” (Πίνοντας), “четейки” (Διαβάζοντας), “прескачайки” (Δρασκελίζοντας), “прицелвайки се” (Σημαδεύοντας), – които в крайна сметка се съчетават с глагола на главното изречение “намерих” (Вρήκα). Повторителното струпване на деепричастия поражда напрегнато очакване за някакво случване и придава особена тежест на действието „намиране”, обозначено с предикативното ядро.

Във втората строфа (ст. 9–15) лирическият герой, видимо удовлетворен от стореното и намереното, напуска бленуваните въображаеми пространства, отнасяйки ги със себе си и казвайки “тръгвам си с един поглед, поглед широк, в който светът се възсъздава”. Важно е да се знае, че стихотворението е написано в смутното време на немската окупация, когато поетът мечтателно е обхождал щастливите мигове на младостта си, прекарана на остров Спецес. Х. Салтапидас обръща внимание на едно отклонение във френския превод на Робер Льовек, който предава фразата “тръгвам си с един поглед” (Фεύγω με μια ματιά) с “продължавам нататък с един поглед” (Je m’avance avec un regard). Тази неточност заличава носталгичното измерение на преживяването: очевидно е, че за разлика от глагола “продължавам (нататък)”, глаголят “тръгвам си” (φεύγω) бележи края на едно желано състояние.

Таблица 2

	Οδυσσεύς Ελύτης, <i>Ήλιος ο Πρώτος: IV</i> (Ελύτης 2002, 15)	Превод на Ст. Гечев (Елитис 2003, 37)
1	Πίνοντας ήλιο κορινθιακό	Както пиех коринтското слънце,
2	Διαβάζοντας τα μάρμαρα	Разчитах мраморните плочи
3	Δρασκελίζοντας αμπέλια θάλασσας	
4	Σημαδεύοντας με το καμάκι	И сочех с дълга пръчка
5	Ένα τάμα ψάρι που γλιστρά	Стада блестящи риби,
6	Вρήκα τα φύλλα που ο ψαλμός του ήλιου αποστηθίζει	Намерих листите, които песента на слънцето разпръсна
7	Τη ζωντανή στεριά που ο πόθος χαίρεται	Живата суша, която с радост жаждата напуква.
8	Ν' ανοίγει.	
9	Πίνω νερό κόβω καρπό	Пия вода и късам плодове,
10	Χώνω το χέρι μου στις φυλλωσιές του ανέμου	Потапам си ръката в листите на вятъра,
11	Οι λεμονιές αρδεύουνε τη γύρη της καλοκαιριάς	Лимонови дървета поливат летните лехи,
12	Τα πράσινα πουλιά σκίζουν τα όνειρά μου	Зелени птици раждат моя сън,
13	Фεύγω με μια ματιά	Пътувам с един поглед
14	Ματιά πλατιά όπου ο κόσμος ξαναγίνεται	Широк, в който се твори светът отново –
15	Όμορφος από την αρχή στα μέτρα της καρδιάς.	Красив по мерките на моето сърце.

В превода на Ст. Гечев (табл. 2) установяваме следните несъответствия спрямо оригинала.

- Деепричастията в началото на първите четири стиха са разгърнати в подчинено изречение, въведено със съюза „както“. Извършената синтактична трансформация отнема, струва ми се, от усещането за натрапчиво очакване на „откритието“ в шести стих, което в оригинала се постига с четирикратно струпване на равностойни части на речта в начална стихова позиция. Впрочем този акумулативен ефект би могъл да се запази и без да се прибегва до недолюбованите от мнозина деепричастни форми: например чрез паратактична връзка, осъществена с повторение на съюза „и“ („както пиех...“, „и четях...“, „и прескачах...“, „и се прицелвах...“) или с повторение на „както“.

- Замяната на „мрамори“ с „мраморни плочи“ в стих втори може да се приеме за допустимо преводаческо тълкуване посредством метонимия.

- Третият стих („прескачайки лозя морета“) е останал непреведен. Ако не става дума за техническа грешка, решението е твърде минималистично, за да бъде одобрено.

- В четвърти и пети стих („И сочех с дълга пръчка / Стада блестящи риби“) семантичното отклонение спрямо оригинала („Прицелвайки се с харпуна / В една риба-оброчен дар която се плъзга“) е твърде голямо. Същото важи за „разпръсна“ вместо „наизустява“ в стих шести и „раждат“ вместо „раздират“ в стих дванадесети.

- С цената на непреведения „оброчен дар“ в стих пети и замяната на „псалма“ с „песента“ в стих шести се губи религиозното внушение (важен компонент в поетиката на Елитис).

- Подобно на френския превод, стих тринадесети („Пътувам с един поглед“) също не е уловил идеята за напускане на възделените пространства, заложена в глагола „тръгвам си“.

За да не изглежда, че примерът е подбран тенденциозно, нека привлечем още една творба на Елитис, без да се налага да отиваме далече: достатъчно е да погледнем съседната страница и стихотворение III от същия цикъл (вж. табл. 3 и 4).

Таблица 3

	Οδυσσεύς Ελύτης, <i>Ήλιος ο Πρώτος: III</i> (Ελύτης 2002, 14)	Буквален превод
1	Μέρα στυλπνή αχιβάδα της φωνής που μ' έπλασε	Ден лъскава раковина на гласа [ден] който ме създале
2	Γυμνόν να περπατώ στις καθημερινές μου Κυριακές	Гол да се разхождам из всекидневните ми недели
3	Ανάμεσ' από των γιαλών τα καλωσόρισες	Сред поздравите-с-добре-дошъл на бреговете
4	Φύσα τον πρωτογνώριστο άνεμο	Духни небивалия [?] вятър
5	Άπλωσε μια πρασιά στοργής	Простри една леха от нежност
6	Για να κυλήσει ο ήλιος το κεφάλι του	За да гъркулне слънцето главата си
7	Ν' ανάψει με τα χέλια του τις παπαρούνες	Да запали с устните си маковете
8	Τις παπαρούνες που θα δρέψουν οι περήφανοι άνθρωποι	Маковете които гордите мъже ще ожънат
9	Για να μην είναι άλλο σημάδι στο γυμνό τους στήθος	За да не остане друг белег върху голата им гърд
10	Από το αίμα της αγηφισιάς που ξέγραψε τη θλίψη	Освен кръвта на безстрашието което зачеркна тъгата
11	Φτάνοντας ως τη μνήμη της ελευθερίας.	Стигайки до паметта на свободата.
12	Είπα τον έρωτα την υγεία του ρόδου την αχτίδα	Изрекох любовта здравето на розата лъча
13	Που μονάχη ολόισα βρίσκει την καρδιά	Κοίτο единствен улучва право в сърцето
14	Την Ελλάδα που με σιγουριά πατάει στη θάλασσα	[Изрекох] Гърция която твърдо стъпва в морето
15	Την Ελλάδα που με ταξιδεύει πάντοτε	Гърция която ме разхожда винаги
16	Σε γυμνά χιονόδοξα βουνά.	По голи славни-със-снеговете-си планини.
17	Δίνω το χέρι στη δικαιοσύνη	Ποδαвам ръка на справедливостта
18	Διάφανη κρίνη κορυφαία πηγή	Προзрачна чешма върховен извор
19	Ο ουρανός μου είναι βαθύς κι ανάλλαχτος	Небето ми е дълбоко и неизменно
20	Ο,τι αγαπώ γεννιέται αδιάκοπα	Каквото обичам ражда се непрестанно
21	Ο,τι αγαπώ βρίσκεται στην αρχή του πάντα.	Каквото обичам намира се в началото си винаги.

Таблица 4

	Οδυσσεύς Ελύτης, <i>Ήλιος ο Πρώτος: III</i> (Ελύτης 2002, 15)	Превод на Ст. Гечев (Елитис 2003, 36)
1	Μέρα στυλпνή αχιβάδα της φωνής που μ' έπλασε	Ти, ден блестяща раковина на гласа който ме създале
2	Γυμνόν να περπατώ στις καθημερινές μου Κυριακές	Да скитам гол из всекидневните ми празници
3	Ανάμεσ' από των γιαλών τα καλωσόρισες	Сред поздравите с добре дошли.
4	Φύσα τον πρωτογνώριστο άνεμο	Духа познатият вятър
5	Άπλωσε μια πρασιά στοργής	Простря една леха грижовна
6	Για να κυλήσει ο ήλιος το κεφάλι του	На нея да положи слънцето глава
7	Ν' ανάψει με τα χέλια του τις παπαρούνες	И да запали с устните си всички макове
8	Τις παπαρούνες που θα δρέψουν οι περήφανοι άνθρωποι	Οнези макове, които гордите човечи ще ожънат
9	Για να μην είναι άλλο σημάδι στο γυμνό τους στήθος	Да не остане друг белег върху голата му гърд.
10	Από το αίμα της αγηφισιάς που ξέγραψε τη θλίψη	От кръвта на презрението което задрасква болката
11	Φτάνοντας ως τη μνήμη της ελευθερίας.	Достигнала до паметта на свободата.
12	Είπα τον έρωτα την υγεία του ρόδου την αχτίδα	Καзах на любовта за здравето на розата
13	Που μονάχη ολόισα βρίσκει την καρδιά	И за лъча, който сам улучва направо в сърцето
14	Την Ελλάδα που με σιγουριά πατάει στη θάλασσα	За Гърция, която уверено стъпва по морето
15	Την Ελλάδα που με ταξιδεύει πάντοτε	За Гърция, която ме разхожда винаги
16	Σε γυμνά χιονόδοξα βουνά.	Из голите заснежени планини.

17	Δίνο το χέρι στη δικαιοσύνη	Подавам си ръката на справедливостта
18	Διάφανη κρήνη κορυφαία πηγή	Прозрачен вир висш извор
19	Ο ουρανός μου είναι βαθύς κι ανάλλαχτος	Небето ми е дълбоко, неизменно.
20	Ό,τι αγαλώ γεννιέται αδιάκοπα	Това което обичам става вечно
21	Ό,τι αγαλώ βρίσκεται στην αρχή του πάντα.	Каквото обичам се намира в началото на всичко.

Преводът на стихотворение III предлага изобилие от случаи, в които неточната интерпретация на граматични категории (синтактични и морфологични) е довела до съществено деформиране на автентичния смисъл. Ето един каталог на преводните отклонения.

- Подмяната на глаголно лице (трето вместо второ) в стих първи води до подмяна на субекта: излиза, че „гласът” е създал лирическия герой, а не „денят”, както е според оригинала.

- В стих четвърти и пети на мястото на заповедните форми „духай” и „простри” се появяват изявителни форми за трето лице („духа”, „простря”). По този начин се зачерква семантичната функция „призивност”.

- Третоличното местоимение в единствено число („му”) вместо в множествено („им”) в стих девети оставя без референт семантичната категория „притежателност”: „голата гръд” вече принадлежи не на мъжете, а неизвестно на кого (може би на „слънцето”).

- Във втората строфа (ст. 12–16) глаголят „είλα” („казах”) се комбинира, леко отклонявайки се от граматичния стандарт, със серия от преки допълнения: „любовта”, „здравето на розата”, „лъча”, „Гърция”. Първите три са подредени безсъюзно и апозитивно, така че след една синтактична трансформация биха се получили дълбинните структури „любовта е здравето на розата” и „любовта е лъчът, който единствен улучва сърцето”. В превода обаче „любовта” е схваната неправилно като косвено допълнение на главния глагол.

- В последния стих една част на речта е заменена с друга. Наречието „πάντα” („винаги”) е интерпретирано като местоимение („всичко”) със съответните семантични последици.

- Освен изредените граматични отклонения, има и семантични. „Познатият вятър” (ст. 4) всъщност е такъв, с който лирическият герой „за първи път се запознава”, т.е. невиджан, неусещан досега, небивал. Слънцето не полага, а търкулва главата си (ст. 6). В оригинала (ст. 9–10) не е казано „да не остане друг белег от кръвта”, а „да не остане друг белег освен кръвта” – затова и гордите мъже ще пожънат червените макове. Лъчът не улучва сърцето „сам” (ст. 13), а е „единственият”, който

го улучва. Това, което лирическият герой обича (ст. 20), „се ражда не-престанно” (динамична визия), а не „става вечно” (статично положение). Отделно изследване заслужава прилагателното във фразата „χιονόδοξα βουνά”, преведена като „заснежени планини”. Всъщност епитетът χιονόδοξος е неологизъм на Елитис, който се среща още веднъж – в поемата му „Достойно ест”. Ако се разложи на семантични компоненти, той би могъл да се представи като „славен-със-снеговете-си”, но това едва ли изчерпва интерпретаторската задача на преводача. Склонна съм да предположа, че прилагателното е изковано по образа на ορθόδοξος („православен”, „правоверен”), което би оправдало превод като „снегославен” или „снеговерен”, без това да гарантира запазването на предполагаемите конотации на текста-източник.

За съжаление неточностите в горните два примера надхвърлят допустимия критичен праг (пишешката си дава сметка, че нито един преводач не е застрахован от грешки), отвъд който оценката на превода няма как да бъде положителна. За още по-голямо съжаление подобни примери съвсем не представляват рядкост в преводаческата работа на Ст. Гечев. Все пак хубавото е, че тези пропуски, като всяка липса, разкриват и възможности – възможности за нов и ревизиран български прочит на поезията на Елитис.

БИБЛИОГРАФИЯ

Басаг, 2003: Е. Басаг. Незавършени разговори със Стефан Гечев (Срещи с един български сюрреалист). – В: *Μεταφυσικά и култура. Погледи към света на Стефан Гечев*. София, Изд. център “Боян Пенев”, 2003, 143–174.

Елитис, 2003: О. Елитис. *Тялото на лятото*. София, Балкани, 2003.

Borges, 2000: J. L. Borges. *The translators of The Thousand and One Nights* (trans. Esther Allen). – In: L. Venuti. *The translation studies reader*. London and New York: Routledge, 2000, 34–48.

Chamberlain, 2000: L. Chamberlain, *Gender and the metaphors of translation*. – In: L. Venuti. *The translation studies reader*. London and New York: Routledge, 2000, 314–329.

Nabokov, 2000: V. Nabokov, *Problems of translation: “Onegin” in English*. – In: L. Venuti, *The translation studies reader*. London and New York: Routledge, 2000, 71–83.

Ελύτης, 2002: Ο. Ελύτης. *Ήλιος ο Πρώτος*. Αθήνα: Ίκαρος, 2002.

Σαλταπήδας, 1994: Χ. Σαλταπήδας. *Οι γαλλικές μεταφράσεις του έργου του Οδυσσέα Ελύτη*. – Στο: *Πόρφυρας 70, Σεπτέμβριος 1994*, 305–314.